

Debreceni Péter*

**„LENGYELORSZÁG ÉS MAGYARORSZÁG A
NYUGATI CIVILIZÁCIÓ KÉT BÁSTYÁJA”.
HÓMAN BÁLINT LENGYELORSZÁGI LÁTOGATÁSA (1935 ŐSZ)****

*“POLAND AND HUNGARY, TWO BASTIONS OF WESTERN
CIVILIZATION.” BÁLINT HÓMAN’S VISIT TO POLAND
(FALL OF 1935)*

ABSTRACT

Bálint Hóman, arrived in Warsaw on the 3 November 1935 for practical implementation of Intellectual Cooperation Agreement concluded on the 21 October 1934. The Hungarian Minister spent seven days in Poland: in the capital, as well as Vilnius and Cracow. During his stay he visited many educational and cultural institutions (besides the three major universities in these cities), opened the Hungarian Institute in Warsaw, met the Polish President, the Prime Minister and also the representatives of local Hungarian expat groups. Throughout his visit he felt the amazing sympathy and great friendship of his hosts and – despite the state of their internal difficulties – every detail of his visit was carefully planned. The events was followed by the Polish press (as well as the Hungarian one) very attentively, Homan was also granted an honorary doctorate.

The practical results of inter-state cooperation had tangible effects already in 1936. Apart from the opening of the Hungarian Institute, people formed their own Hungarian friendly associations, in the coming years there were many mutually organized art and literature programme too. The number of Polish students attending the Summer University of Debrecen had for example definitely increased up until the outbreak of World War II.

1. A magyar-lengyel kapcsolatok alakulása az 1930-as évek derekáig

Az első világháború után újjászülető Lengyelország és az önállóvá vált Magyarország között a kapcsolatfelvétel gyorsan megtörtént. Ennek a történelmi baráti jó viszony mellett a két ország párhuzamos politikája és érdekei is alapul szolgáltak (pl. csehszlovák-ellenesség, antibolsevista ideológia), valamint a közös határ kérdése.¹

* Debreceni Péter doktorjelölt, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.

** A lengyelországi kutatásokat a Visegrádi Alapítvány (IVF) támogatta.

A tradíció és az érdekezésség azonban nem párosultak eredményekkel. A magyar segítségnyújtási kísérlet a lengyelek szovjetekkel vívott honvédő háborújában mindössze egy lőszer- és fegyvertámogatásban valósult meg – jelentős kétséssel.² Megállapodás mindössze egy árucere-forgalomra vonatkozó szerződésben merült ki 1921-ben, melyet „rövid határidejű kompenzációs egyezményként” ratifikáltak a lengyelek.³

Az 1920-as évek első felében a két ország kapcsolatait politikai tekintetben a passzivitás jellemezte. Az 1925 márciusában megkötött államközi kereskedelmi egyezmény bonyodalmat okozott, a lengyelek importkorlátozást hajtottak végre – Magyarország kárára. E felháborodás lengyelelles kampányt indukált, melyek hátterében a lengyel-csehszlovák közeledés is állt.⁴

A magyarbarátság ettől függetlenül egyes politikai körökben, mint a két világháború közti lengyel konzervatív irányzatnál, vagy kulturális, ill. társadalmi együttműködések terén észlelhető volt. A konzervatív csoport két lengyel nagyvárosban rendelkezett jelentősebb bázissal, saját sajtótermékeket nyomtatva: Krakóban és Vilniusban (Wilno). Előbbiből Jan Dąbrowski professzor emelkedett ki, míg a vilnusiaknál a helyi laphoz erősen kötődő Stanisław Cat-Mackiewicz és Marian Zdziechowski játszott fontos szerepet.⁵

Az 1930-as években történő magasabb szintű találkozókhöz leginkább – a lengyel fél oldaláról befolyásoló – nemzetközi változások kellettek, gondolván itt elsősorban az 1934 januárjában szignált lengyel-német megnevezési egyezményre, mellyel a „lengyel-magyar-német háromszög” problematikája oldódott fel.⁶

1934 nyarán hívta meg a lengyel kormány Gömbös Gyula miniszterelnököt, októberi látogatása eredménye – politikai kooperáció helyett – csupán egy kulturális szerződés volt.⁷

2. A szellemi együttműködést előmozdító egyezmény és Hóman lengyelországi útja

Gömbös lengyelországi látogatása számos – komolyabb fundamentum nélküli – politikai tervezethez adott okot, elsősorban a kisantant oldaláról. Tényleges eredmény az 1934. október 21-én aláírt szellemi együttműködést előmozdító egyezmény volt. E konvenció a korszak legjelentősebb lengyel-magyar megállapodásai közé tartozott, 15 pontot foglalt magában, melyek megvalósulása az 1935 őszi Hóman-látogatás után realizálódhatott.⁸

A diplomáciai dokumentumok a látogatás előtt a protokolláris eseményekkel foglalkoztak, melyekben szóba került a tiszteletbeli doktori cím adományozása;⁹ az egyezménnyel kapcsolatos pontosítások (pl. ösztöndíjak vonatkozásában); ill. kisebb precizitások (útlevelek, vízum kérdése).¹⁰

A krakkói IKC október végén rövid cikkben számolt be Hóman lengyelországi útjáról, megjegyezve, hogy nemrégén a román, a bolgár és a svéd minisztériumokkal is kötött Lengyelország olyan egyezményeket, melyek a kulturális közeledést szolgálták.¹¹ A lapok ténylegesen a magyar delegátus megérkezésének napjától írtak részletesen az eseményekről. A programoknak megfelelően az első nap Konszanty Chyliński miniszternél kezdődött, utána a Báthory Gimnáziumot tekintette meg. Délután fogadta Kościałkowski miniszterelnök, ezt követően a külügyminisztériumba vette az irányt, ahol Jan Szembek miniszter-helyettessel találkozott. Délután 5 órakor volt a varsói Magyar Intézetet megnyitója (latin nyelvű beszédet tartott), majd a lengyel oktatási miniszter fogadása.¹²

Az események mellett a miniszter személyével is foglalkoztak: a Czas, Jan Dąbrowski terjedelmes cikke alapján ismertette Hóman tudományos munkáját és miniszteri tevékenységét méltatta. A lap 6-i száma „Benyomások Magyarországról – külügyi és belügyi helyzet” részletesen elemezte az ország helyzetét.¹³

November 5-én délután a Köztársasági Elnökhöz audienciára volt hivatalos és a Józef Piłsudski Egyetemen tett látogatást, ahol ünnepélyes keretek között – mint az egyik legkiválóbb tudós – tiszteletbeli doktori címet kapott és fogadta az intézmény rektora. 6-án a Czas a Hóman-Chyliński találkozóról és a magyar politikusok kitüntetéséről tudósított, majd a Báthory Gimnázium földrajzóráján tett látogatásáról. Az IKC terjedelmesen írt a Magyar Intézet megnyitásáról, melyen nagy számban vett részt a lengyel tudományos élet elitje, a magyar delegátus, valamint az új igazgató Divéky Adorján, aki hosszabban ismertette a magyar-lengyel kapcsolatok ezer éves történetét és kiemelte a szótárak, ill. a két ország történetére vonatkozó tankönyvek hiányát.¹⁴

November 8-án a Słowo a magyar miniszter vilniusi tartózkodásáról tájékoztatót, mely programjai elsősorban kulturális eseményekből álltak, az egyetemi könyvtár, majd állami levéltár megtekintéséből, valamint iskolákból. Innen a konzervatív napilap szerkesztőségébe ment, majd Mackiewicz magánlakására. Este Witold Staniwicz rektor fogadásán a város, valamint a vajdaság állami és egyházi vezetői egyaránt részt vettek.¹⁵

Utolsó állomása Krakkó volt, ahol kulturális és történelmi emlékek felkeresése után, koszorút helyezett el Józef Piłsudski és Báthory István koporsóján.¹⁶ Másnap Sowinieche (Piłsudski-domb, földet helyezett el) utazott, majd visszatérve a Nemzeti Múzeumot, a Jagelló Könyvtárat és kollégiumokat tekintette meg, végül Budapestre utazása előtt még ellátogatott Wieliczkába.

Hazatérését követően a lengyel lapok Hóman elutazásakor Chylińskinek küldött táviratáról számoltak be, megköszönve a meleg fogadást és a két állam kulturális kapcsolatainak tartósságába vetett hitéről írt.¹⁷

3. A látogatás eredményei

A látogatás közvetlen eredményeként lépett életbe a lengyel-magyar szellemi együttműködési egyezmény, mely az 1935-ös esztendőben az olasz és az osztrák megállapodások mellett a harmadik ilyen típusú szerződése volt Magyarországnak.¹⁸

A lapok és a következő hónapokban mutatkozó események az együttműködés gyakorlatba való átültetésének sikeréről tettek tanúbizonyságot. Az IKC már a látogatás utáni héten arról írt, hogy 1936 folyamán 200 magyar diák megy Varsóba tanulni, cserébe lengyel hallgatók jönnek Magyarországra. További – közeli – eredményként Hóman a magyar-lengyel szótár megjelenését és a két ország művészeti kiállításait jelentette be.¹⁹

Az MTI-nek a magyar miniszter arról beszélt, hogy már a közeljövőben egy magyar és egy lengyel professzor kölcsönös kiküldetése várható.²⁰ 1939 áprilisában magyar képzőművészeti kiállítást rendeztek Varsóban, melyre Hóman – „legnagyobb sajnálatára” – nem tudott személyesen elutazni.²¹

Szintén lendületet kapott a kulturális egyesületek alapítása és működtetése. Már a versaillesi béketárgyalások során, 1920 februárjában újjászervezték Lengyelország Magyar Barátainak Egyesületét, ill. 1928-ban Jan Dąbrowski alelnökségével megalakult Towarzystwo Polsko-Węgierskie, 1929-ben Magyarországon a szintén jeles személyeket, pl. Hómant, ill. elődjét, Klebelsberg Kunót tömörítő Magyar Mickiewicz Társaság.²²

1936. december 6-án alakult meg a Petőfi Sándor Egyesület, ők voltak a lengyelországi magyarbarát politika fő zászlóvivői, és a Báthory István Lengyel-Magyar Társaság, melyet, a lengyel külügy közvetlenül irányított – ennek ellenére tevékenysége passzív volt.²³

Az irodalmi kapcsolatok bővülését mutatta, hogy 1936-ban Kazimiera Iłkowiakówna költőnő érkezett magyarországi körútra, előadásának témája Piłsudski marsall élete, tevékenysége volt. 1938. december közepén nagyobb ünnepséget tartottak Báthory halálának 350. évfordulójára.²⁴

Jelentős változás volt megfigyelhető a Debreceni Nyári Egyetem lengyel hallgatók általi látogatásában, számuk 1935-től a II. világháborúig folyamatosan emelkedett és az olasz diákok mellett a legnagyobb létszámban vettek részt a kurzusokon.²⁵

4. Összegzés

A két világháború közötti korszak során a magyar fél komoly hangsúlyt helyezett a lengyel politika megnyerésére – konkrét politikai szerződések nélkül. A hagyományos barátság és a fentebb ismertetett kulturális egyezmény mellett gazdasági konvenciókat kötöttek, viszonyukat többször árnyékolta be feszült hangu-

lat, kölcsönös elégedetlenség. A magyar politika igyekezett eszközként használni a magyar kultúrát politikai céljaihoz, nem volt ez másképp lengyel viszonylatban sem.²⁶

Hóman Bálint 7 napos lengyelországi tartózkodását és programját a lengyel sajtó élénken követte. Hory november 12-én a következőképpen számolt be Kányának a látogatásról: „A legapróbb részletekig minden a legalaposabban ki volt dolgozva és sehol sem fordult elő a legcsekélyebb lapsus sem. Hasonló pontossággal működött a lengyel sajtó is [...] minden mozzanatról részletesen tájékoztatták az olvasó közönséget.”²⁷

Az eredményekről a következőket közölte a követ: „A magyar közoktatásügyi miniszter úr látogatása úgy Varsóban, mint Vilnóban és Krakkóban a legszebb külsőségek közt folyt le. [...] Ezen impresszióm alátámasztása céljából bátor vagyok hivatkozni azon egyes itteni kollégáimtól nyert értesülésre, hogy az utolsó évek folyamán egyetlen külföldi államférfi látogatásáról sem emlékezett meg ily részletesen és ennyi melegséggel a lengyel sajtó. [...]”²⁸

A lapok valóban aktívan foglalkoztak az eseményekkel, Hóman személyével és Magyarországgal is. November 3. és 13. között az általunk vizsgált sajtótermékekben mintegy félszáz cikk tudósított e témákról. A legtöbbet a Czas és a Słowo publikált, e napilapok ünnepélyes hangneme szembetűnő.

A Hóman-vizit kétszer került címlapra, nagyobb terjedelemben a vilniusi sajtó köszöntette.²⁹ A Kurier Warszawski minden nap, sorozatszerűen számolt be a látogatás eseményeiről („A magyar kulturális miniszter Lengyelországban”). A magyar lapok közül a Magyarország, a Függetlenség, a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap tett közzé kommunikét.³⁰ A Budapesti Hírlap november elején közölte le Hóman vezércikkét „Lengyel-magyar Barátság” címmel, a Pesti Hírlap az ünnepi beszédek tette közzé.³¹ Hóman hazatérése után a Pester Lloyd vezércikkben méltatta „a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok jelentőségét” és részletesen ismertették az egyezmény tartalmát.³²

A magyar kultuszminiszter a lengyel lapoknak maga is többször beszélt útja sikeréről: a PAT-nak adott nyilatkozata alapján a varsói látogatása fő célja volt életbe léptetni az 1934 októberében megkötött egyezményt, „jobban mondva előkészíteni a gyakorlati munkát”, valamint jobban megismerni a modern lengyel kultúrpolitikát. Történészként kiemelte az Ignacy Mościckivel történt találkozóját, magánemberként a Józef Piłsudski Egyetem díszdoktori címét fogadta legnagyobb örömmel, míg mint miniszter az oktatási intézményekben tapasztaltak tették rá a legnagyobb benyomást (alapfokú iskolák, testnevelési központ – melyek összeilleszthetőek voltak eredeti kultúra-programjával).³³

A vizit napjaira vonatkozóan kijelentette: „teljes mértékben otthon éreztem magam és a lengyel-magyar barátság nem üres hang, hanem nagyon is valós alapokkal rendelkezik.” A varsói napokban a testnevelési intézményben tett vizit tette rá a legnagyobb benyomást, majd Hóman azt fejtegette, hogy a lengyel oktatási

rendszer metódusai nagyon közel állnak az általa tervezett reformokhoz. Véleménye szerint a „lengyelországi út nem csak beváltotta, de messze felül is múlta azokat a reményeket”, amelyeket hozzá fűzött. Ezt megerősítvén Horynak arról írt november 26-án, hogy utazása túlnőtt az előzőleg tervezeteken, valamint a magyar diplomatának elismerését fejezte ki és közölte, hogy „ez az út mindenkor legkedvesebb emlékeim közé fog tartozni.”³⁴

Attól eltekintve, hogy Hóman programjai nem tartalmaztak politika tartalmú eseményeket (a protokolláris miniszteri, ill. elnöki találkozók ünnepi, udvariassági formát öltöttek), a nemzetközi sajtó mégis feltételezett ilyen célokat. A román Unversule a látogatás politikai jelentőségéről írt, miszerint a „magyarok a kultúra leple alatt a revíziós propagandát fogják terjeszteni és törekednek Lengyelországot a saját oldalukra állítani.” Továbbá a francia szocialista Populaire belekeverte a magyar „látogatást a lengyel-cseh feszültség ügyébe. Emlékeztettek arra, hogy Lengyelország és Magyarország szoros együttműködésben Németországgal, Csehszlovákia feldarabolásán dolgoznak.”³⁵

Feszültséghez vezetett, hogy Vilniusban Zdziechowski a köszöntője után a közös lengyel-magyar határ szükségességéről kezdett beszélni, de a közelében lévő külügyminiszteri tisztviselő gyorsan leállította a társalgást. További politikai jelentőségre utalva Hory összegzésével kell egyet értenünk, miszerint a látogatás „nemcsak kulturális kapcsolatokat, de a két nemzet közti baráti érzések továbbfejlesztése szempontjából, tehát politikailag is, komoly jelentőséggel bírt”.³⁶

Alig fél évre a kulturális szerződés életbe léptetésétől Marian Zyndram-Kościałowski látogatott Magyarországra. 4 napos tartózkodása célja a gazdasági és jogi kapcsolatok bővítése volt. A találkozó – annak ellenére, hogy lengyel kérésre a katonai parádé elmaradt – több politikai kombinációt is felvetett, elsősorban a kisantant köréből. A pozsonyi követség szerint a Felvidék kérdése mindenképpen téma lehetett.³⁷

Hóman 1935. novemberi útjára volt válasz Wojciech Świętosławski lengyel kultuszminiszter magyarországi útja 1937 júniusában. A lengyel politikus látogatást tett a legfőbb magyar méltóságoknál és – akárcsak kollégája lengyelországi tartózkodása során – tiszteletbeli doktori címet kapott. A budapesti események mellett Szegeden töltött egy napot, ahol az egyetemi városrészt tekintette meg, majd Szentgyörgyi Albert professzorral találkozott.³⁸ Hory jelentése szerint „Świętosławski lengyel közoktatásügyi miniszter a legjobb benyomásokkal tért vissza Budapestről. Velem folytatott konverzációjában nagy elragadtatással beszélt arról a nagyon meleg fogadtatásról, amelyben Hóman Óexcellentiája és Nagyméltóságod őt részesítették [...]”³⁹

JEGYZETEK

1. Kovács Endre (1971): Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között. Akadémiai Kiadó. Budapest. 22. old.
2. A magyar segítségnyújtási kísérletről ld. Ld. Divéky Adorján (1938): Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel-szovjet háborúban. Különlenyomat a Külügyi Szemle 1938. XV. évf. 3. (júliusi) számából. Továbbá Gerencsér Tibor (2010a): Cud nad Wisłą wojna polsko-bolszewicka w prasie węgierskiej. In: Niepodległość i Pamięć. Nr. 32. 85-96. old. Továbbá: Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 36-39. old. A lengyel-szovjet háborúról Kovács István (2006): Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél. Európa Kiadó. Szekszárd. 97-133. old.
3. Kovács (1971) 46. old.
4. A kereskedelmi egyezményhez ld. Kovács (1971) 88. old. A reakciókhoz u. ott 89-94. old. Lásd még Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924-1931. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 115-119. old.
5. Koźminski, Maciej (1970): Polska i Węgry przed drugą wojną światową. Październik 1938 – Wrzesień 1939. Z dziejów dyplomacji i irredenty. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław-Warszawa-Kraków. 36. old. Marian Zdziechowskihoz ld. pl. Biernacki, Karol (2007): Marian Zdziechowski a szegedi egyetem díszdoktora. Limes. 2007/1. 99-106. old. A lengyel konzervatívok szűk réteget jelentettek a korszakban. A kormányköröket támogatták az 1930-as években, tagjai főleg a földbirtokosok, arisztokraták voltak. A magántulajdon sérthetlenségének és az autoriter hatalom híveinek tekinthetjük őket. Rudnicki, Szymon – Władyka, Wiesław (1975): Prasa konserwatywna Drugiej Rzeczypospolitej – zarys problematyki i przegląd tytułów. RHCzP. 1975/4. 409-410. old.
6. Gulyás László (2015): A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája 1931-1936. Attraktor. Máriabesnyő. 112-113. old.
7. Hóman látogatása Gömbös Gyula varsói útjának kontinuitása. Gömbös varsói látogatásához lásd. Gulyás László (2015): A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája 1931-1936. Attraktor. Máriabesnyő. 112-113. old. Debreceni Péter (2016): Gömbös Gyula 1934-es varsói látogatása a lengyel politikai sajtó és diplomáciai dokumentumok tükrében. Közép-Európai Közlemények IX. évf. 4. szám. (No. 35.) 35-51. old. Tanulmányunk címe az IKC-ban jelent meg, mint egy Hóman-cikk lengyel nyelvű fordítása (IKC 1935. november 4. nr. 306. 3-4. old. „Polska i Węgry dwoma bastjoniami zachodniej cywilizacji”). Igyekeztünk ugyanazon forrásokat használni, mint a Gömbös-látogatáshoz – felemás sikerrel. A Czas, az IKC és a Kurier Warszawski (KW) történetéhez és azok forrásaihoz ld: Debreceni (2016) 35-36. old. Az 1930-as évek derekától az ún. „ezredesek” csoportját képviselő a Gazeta Polska (GP) vált a kormányközeli sajtó központi lapjává, példányszáma

- 20 és 30 ezer között volt. ld. Paczkowski, Andrzej (1980): Prasa Polska. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa. 145. old. és Paczkowski, Andrzej (1983): Prasa codzienna Warszawy w latach 1918-1939. Państwowe Instytut Wydawniczy Naukowe. Warszawa. 175. és 259. old. Másik új forrásunk – a vilniusi látogatás miatt nélkülözhetetlen – konzervatív Słowo napilap, mely 1922-ben indult 5500, más források szerint 7000 példányban. ld. Gzella, Jacek (2009): „Słowo” – pismo konserwatystów wileńskich (1922-1939). In: Z dziejów prasy konserwatywnej. Pod redakcją Włodzimierza Micha – Bogdana Borowika. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej. Lublin. 2009. 141. old., Osica, Janusz (1979): Słowo” – organ konserwatystów wileńskich w latach 1922-1928. KHPP. Tom 18. nr. 2. 94. 96. old. és <http://rzecz-pospolita.com/wilno/wilno04.php3>. További forrásként az OSzKK anyagait használtuk, melyekért Ujváry Gábornak tartozom köszönettel, valamint az MTI „Könyvomatos” Lapszemléjében és Napi Híreiben található anyagokat dolgoztam fel.
8. Külügyi Szemle 1936. 13. évfolyam 1. szám. 87-88. old. Az 1934. október 21-én ratifikált egyezmény pontjai a következők voltak: 1. fenntartjuk a Varsói Magyar (Kulturális) Intézetet – ugyanezen célból a lengyel kormány, amint lehetséges Budapesten megnyitja a Lengyel Intézetet; 2. az egyetemeken kölcsönösen tanítják a másik nép történetét; 3. közös témájú kiadványok a tudósok között; 4. könyvtárak és levéltárak közvetlenül kölcsönözhetnek a két ország számára; 5. gyarapítani a könyvanyagot oda-vissza alapon; 6. tudományos intézmények kiadványainak cseréje; 7. egyetemi és főiskolai tanárok cseréje; 8. évenkénti ösztöndíjak a másik államba; 9. nyári egyetemek látogatásának, valamint a diákszervezeteknek, ill. nyári diáktáborok támogatása; 10. vendégoktatók, lektorok meghívása; 11. tudományos anyagok fordítása; 12. „a tankönyvek országokra vonatkozó fejezetei baráti szellemben írtassanak”; 13. a másik ország színművei, filmjei bemutatása, művészeti kiállítások; 14. a másik ország megismertetése, idegenforgalmának népszerűsítése a rádióban; 15. évente ülésező vegyes bizottság, a jövő programjainak kidolgozására.
 9. AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 61. 201/W/1. és P.III.49/W/3. Május 31-i követési sajtójelentés. AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 86. 323-a/W/21.
 10. AAN Poselstwo PR w Budapeszcie 137. 414/W/11. A látogatás részletes programjához ld. AAN MSZ 7080. 286-291. old. A program előkészítésében Hómannak csak apróbb kérései voltak: „Különösebb kívánságom nincsen, megkérlek azonban, hogy délutánonként másfél óra pihenést szíveskedjél beállítani és a program a járás szempontjából ne legyen túlságosan terhes.” Beszédekkel kapcsolatban: „ne forduljon elő az az eset, miszerint az utolsó pillanatban értesüljünk arról, hogy valahol beszédet kell tartanom.” (OSzKK Fond 15/1842. Hóman Bálint Hóry Andrásához (1925—1939) (6 db. 10 f.)
 11. IKC 1935. október 31. nr. 302. 16. old.
 12. Hóman Varsóba érkezéséről a GP címlapján írt: GP 1935. november 4. nr. 306. Címlap., november 5. nr. 307. 4. old.

13. Czas 1935. november 4. nr. 303. 6. old. és Czas 1935. november 5. nr. 304. 6. old. A Dąbrowski-cikkhez ld. még MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. november 5. 38. kiadás
14. Czas 1935. november 6. nr. 305. 2. old.; KW 1935. november 5. nr. 304. 5-6. old. és IKC 1935. november 6. nr. 308. 13. old. és 16. jegyzet hivatkozása
15. Słowo 1935. november 8. nr. 307. 4. old.
16. MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1935. november 6. 28. kiadás
17. Czas 1935. november 3. nr. 302. 4. old. és Słowo 1935. november 13. nr. 312. 4. old.
18. Ujváry Gábor (2013): Kulturális hídfőállások. I. kötet. Ráció Kiadó. Budapest. 114. old.
19. MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. november 19. 24. kiadás, MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1935. november 6. 27. kiadás, ill. az MTI-nek adott beszámolójának lengyel sajtóbeli anyaga: GP 1935. november 12. nr. 314. 2. old.
20. MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1935. november 11. 21. kiadás
21. OSzKK Fond 15/1842. Hóman Bálint Hóry Andrásához (1925—1939) (6 db. 10 f.) 1939. március 28.
22. Kovács (1971) 25. old. Hóman az egyesület tiszteletbeli elnöke is volt. Gerencsér Tibor (2010b): A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. Acta Papensia. Pápa. 3-4. szám. 193. old.
23. Kovács (1971) 290. old.
24. Kovács (1971) 115. 131. és 284. old.
25. A lengyel hallgatók létszáma következőképpen alakult: 1927: 0, 1928: 1, 1929: 8, 1930: 3, 1931: 6, 1932: 0, 1933: 4, 1934: 13, 1935: 32, 1936: 58, 1937: 61, 1938: 109 (!), 1939: 74 fő. A rendelkezésemre bocsátott adatokért Varga Mátyásnak tartozom köszönettel. A Debreceni Nyári Egyetemek történetéhez ld.: Varga Mátyás: (2010): A Debreceni Nyári Egyetem alapítása (1927). In: Papp Imre, Angi János, Pallai László (szerk.): Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára. Debrecen. 387-396. old., Varga Mátyás (2013): Politikusok a Nyári Egyetemen 1927 és 1948 között. In: Foriszek Péter, Hajdúfi Orsolya, Szabó Zsoldos Gábor, Szendrei Ákos (szerk.): Hallgatói Műhelytanulmányok 2. Debrecen. 354-361. old., Varga Mátyás (2015): A Debreceni Nyári Egyetem újraindításának körülményei 1947-ben. GERUNDIUM Egyetem-történeti Közlemények. MMXV vol. VI. nr. 1-2. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 45-63 old.
26. Kovács (1971) 84. old.
27. OSzKK, Hung. 3085.
28. u. ott. 77.
29. Gömbös 1934-es látogatása – nem teljesen azonos sajtótermékeket vizsgálva – 32 címlapos beszámolót közölt a magyar miniszterelnök útjával kapcsolatban. Debreceni (2016) 43. old.
30. MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. október 28. 10. kiadás

31. MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. november 5. 6. kiadás, valamint AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 86. 323-a/W/43.
32. MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. november 12. 6. kiadás
33. GP 1935. november 8. nr. 310. 2. old. Hóman kultúrprogramjához ld. Ujváry Gábor (2009): Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In: Romsics Ignác (szerk.) A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948. Osiris Kiadó. Budapest. 403-413. old.
34. IKC 1935. november 8. nr. 310. 13-14. old., MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1935. november 11. 23. kiadás és OSzKK Fond 15/1842. Hóman Bálint Hóry András hoz (1925—1939) (6 db. 10 f.) 1935. november 26.
35. AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 87. 323/R/37. és MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. november 6. 8. kiadás
36. MNL OL K 63 1935-17/7. dec. 17-i dokumentum, MNL OL K 63 1935-17/7. 177/pol. 1935. és 182/1935.
37. MNL OL K 63 1936-17/7. 55/pol. és 88/pol.
38. MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1937. június 3. 24. kiadás, MTI „Könyomatos” Napi Hírek, 1937. június 4. 7. és 10. kiadás
39. OSzKK Fond 15/109. Követjelentések (1933—1941) (7 db. 11 f.) Hory követ jelentése Varsóból, 1937. június 14-én.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AAN M.S.Z. (Lengyel Külügyminisztériumi iratok) 7080. „Magyarország. Gömbös miniszterelnök és Hóman oktatási miniszter lengyelországi látogatásai. Magyar ünnepek Varsóban. Kościałkowski Magyarországon. 1934-1936.”
- AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 61. 201/W/1. és P.III.49/W/3.
- AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 86. 323-a/W/21.; 323-a/W/43.
- AAN Poselstwo RP w Budapeszcie 87. 323/R/37. 1935. nov. 14.
- AAN Poselstwo PR w Budapeszcie 137. 414/W/11.
- Biernacki, Karol (2007): Marian Zdziechowski a szegedi egyetem díszdoktora. *Limes*. 2007/1. 99-106. old.
- Czas 1935. november 3. nr. 302. 4. old.; 1935. november 4. nr. 303. 6. old.; 1935. november 5. nr. 304. 6. old.; 1935. november 6. nr. 305. 2. old.;
- Debreceni Péter (2016): Gömbös Gyula 1934-es varsói látogatása a lengyel politikai sajtó és diplomáciai dokumentumok tükrében. *Közép-Európai Közlemények* IX. évf. 4. szám. (No. 35.) 35-51. old.
- Divéky Adorján (1938): Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel-szovjet háborúban. Különlenyomat a *Külügyi Szemle* 1938. XV. évf. 3. (júliusi) számából.
- Essen, Andrzej (1992): *Polska a Mała Ententa 1920-1934*. Wydawnictwo Naukowa PWN. Warszawa-Kraków.

- Gerencsér Tibor (2010a): Cud nad Wisłą wojna polsko-bolszewicka w prasie węgierskiej. In: Niepodległość i Pamięć. Nr. 32. 85-96. old.
- Gerencsér Tibor (2010b): A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. Acta Papensia. Pápa. 3-4. szám. 185-226. old.
- Gerencsér Tibor (2011): A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede. Acta Papensia. Pápa. 3-4. szám. 161-225. old.
- Gazeta Polska 1935. november 4. nr. 306. Címlap.; 1935. november 5. nr. 307. 4. old.; 1935. november 6. nr. 308. 2. old.; 1935. november 8. nr. 310. 2. old.; 1935. november 12. nr. 314. 2. old.;
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924-1931. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2015): A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája 1931-1936. Attraktor. Máriabesnyő.
- Gzella, Jacek (2009): „Słowo” – pismo konserwatystów wileńskich (1922-1939). In: Z dziejów prasy konserwatywnej. Pod redakcją Włodzimierza Micha – Bogdana Borowika. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej. Lublin. 2009. 141-162. old.
- Hory András (1987): Bukaresttől Varsóig. Gondolat. Budapest.
- IKC 1935. október 31. nr. 302. 16. old.; 1935. november 4. nr. 306. 3-4. old.; 1935. november 6. nr. 308. 13. old.; 1935. november 8. nr. 310. 13-14. old.;
- Kovács Endre (1971): Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kovács István (2006): Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél. Európa Kiadó. Szekszárd.
- Kurier Warszawski 1935. november 5. nr. 304. 5-6. old.
- Koźmiński, Maciej (1970): Polska i Węgry przed drugą wojną światową. Październik 1938 – Wrzesień 1939. Z dziejów dyplomacji i irredenty. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Külügyi Szemle (1936): Külügyi Szemle. 1936. 13. évfolyam. 1. szám. 87-88. old.
- MNL OL K 63. Külügyminisztérium. Politikai osztály általános iratai K 63 1934-17/7. 3459. pol. 1934.; 1935-17/7. dec. 17-i dokumentum; 1935-17/7. 177/pol. 1935., 1935-17/7. 182/1935.; 1936-17/7. 55/pol.; 1936-17/7. 88/pol.
- MTI „Könyomatos” Lapszemle 1935. október 28. 10.; 1935. november 5. 6. és 38.; 1935. november 6. 8.; 1935. november 12. 6.; 1935. november 19. 24. kiadások
- MTI „Könyomatos” Napi Hírek 1935. november 6. 27. és 28.; 1935. november 11. 21. és 23.; 1937. június 3. 24.; 1937. június 4. 7. és 10.; 1937. június 4. 22. kiadások
- Osica, Janusz (1979): Słowo” – organ konserwatystów wileńskich w latach 1922-1928. KHPP. Tom 18. numer 2. 81-103. old.
- OSzKK Fond 15/1842. Hóman Bálint Hóry Andrásához (1925—1939); Hung. 3085.; 15/109. Követjelentések (1933—1941).

- Paczkowski, Andrzej (1980): Prasa Polska. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Paczkowski, Andrzej (1983): Prasa codzienna Warszawy w latach 1918-1939. Państwowe Instytut Wydawniczy Naukowe. Warszawa.
- Rudnicki, Szymon – Władysław, Wiesław (1975): Prasa konserwatywna Drugiej Rzeczypospolitej – zarys problematyki i przegląd tytułów. RHCzP. 1975. (Tom XIV) zeszyt 4. 409-465.old.
- Słowo 1935. november 8. nr. 307. 4. old.; 1935. november 13. nr. 312. 4. old.;
- Ujváry Gábor (2009): Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In: Romsics Ignác (szerk.) A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948. Osiris Kiadó. Budapest. 377-414. old.
- Ujváry Gábor (2011): Magyar sors – magyar hivatás. Hóman Bálint külpolitikai nézetei. In: Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János (szerk.): „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Líceum Kiadó. Eger. 464-483. old.
- Ujváry Gábor (2013): Kulturális hídfoállítások. I. kötet. Ráció Kiadó. Budapest.
- Varga Mátyás (2010): A Debreceni Nyári Egyetem alapítása (1927). In: Papp Imre, Angi János, Pallai László (szerk.): Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára. Debrecen. 387-396. old.
- Varga Mátyás (2013): Politikusok a Nyári Egyetemen 1927 és 1948 között. In: Forisek Péter, Hajdúfi Orsolya, Szabó Zsoldos Gábor, Szendrei Ákos (szerk.): Hallgatói Műhelytanulmányok 2. Debrecen. 354-361. old.
- Varga Mátyás (2015): A Debreceni Nyári Egyetem újraindításának körülményei 1947-ben. GERUNDIUM Egyetemtörténeti Közlemények. MMXV vol. VI. nr. 1-2. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 45-63. old.